

KRITICKÝ OHLAS NEMECKÉHO IRACIONALIZMU V SLOVENSKOM FILOZOFICKOM MYSLENÍ

TIBOR PICHLER

Koncom 19. storočia zachvacuje buržoáznou filozofiu a kultúru kríza, ktorá vrcholí v prvej polovici 20. storočia. Jej pôvodom nie je „chorý duch buržoázie“, ale kríza kapitalistických výrobných vzťahov. Identifikačným znakom krízy buržoázneho vedomia bol a je hlavne iracionalizmus. Najvypuklejšie sa kríza buržoáznej spoločnosti, kultúry a filozofie prejavila v Nemecku, kde bol iracionalizmus najsilnejší a jeho spoločenskú prax vo forme nacizmu najzhubnejšia. Medzi nemeckým iracionalizmom, jeho vrcholne negatívnym produktom, filozofiou a ideológiou nacizmu a klérofašistickou filozofiou a ideológiou na Slovensku neexistovalo len spojenectvo politické, ale boli tu aj určité styčné plochy teoretické. V tomto zmysle patrí kritike nemeckého iracionalizmu v slovenskej, hlavne povojnovej filozofickej spisbe, ale i publicistike význam, ktorý nás oprávňuje, aby sme spomenuli a rozviedli jej výpoveď. Vzhľadom na to, že okrem Siráckeho kritiky ide o kritiku vcelku nemarxistickú, pôjde nám o jej marxistické zhodnotenie.

Na nemecký iracionalizmus kriticky reagoval myslou i perom Svätopluk Štúr a Alexander Matuška, ale aj nedávno zosnulý akademik Hrušovský, ktorý roku 1933 uverejnil v časopise *Průdy* článok *Na okraj súčasnej nemeckej filozofie*, kritizujúci „femenologický iracionalizmus“ — spoločný menovateľ — rozličných prúdov vtedajšej „oficiálnej filozofie“ v Nemecku. Nemecká filozofia tohto obdobia sa vyznačuje používaním apri-

oristických metodických postupov, ktoré ju ako vedu hrozili anulovať a nakoniec ju i anulovali. Mladá generácia nemeckých filozofov podceňuje, ba zaznáva analýzu a vyznáva intuíciu, prostredníctvom ktorej miení uchopiť podstatu skutočnosti. Hrušovský výstižne konštatuje, že korene noetického voluntarizmu nemeckej filozofie treba hľadať v oblasti ekonomicko-sociálnej. Sociologická, historická a národohospodárska veda v Nemecku zlyhala a začala hľadať záchranu v iracionalizme, ktorý poznal jej metodologické základy a prenikal i do filozofie. V nemeckej buržoáznej filozofii, zakladajúcej sa na iracionalizme, sa uplatnila metóda hypostazovania abstráktu, ako napr. ducha národa, ktorú I. Hrušovský kvalifikuje ako „vyslovený aprioristický dogmatizmus, ba viac (ako) ... fetišizmus, lebo nie je dovolené zhola spontánne ktorékoľvek abstraktum prehlásiť za empirickú skutočnosť bez akejkoľvek induktívnej práce“. (1, s. 444) Iracionalizmus sa najvypuklejšie prejavil v spoločenských vedách, t. j. vo vedách politicko-ideologicky osobitne senzitivných.

V súvislosti s kritickou reflexiou nemeckého iracionalizmu v našom myslení nemožno nespomenúť rozsahom skromné, avšak znamenité, pružnou prózou písané dielko Alexandra Matušku: *Nietzsche nepôvodný a pôvodný*. (2) Ide o esej, ktorej názov deklaruje autorovu intenciu: ukázať, v čom je Nietzsche originálny, čo preberá od filozofov, ku ktorým ho viaže pocit či vedomie filozofickej príbuz-

nosti a v čom od nich závisí. Nietzsche mal predchodcov — inšpirátorov — ktorí naňho pôsobili a od ktorých sa učil. Bol majstrom plodného učenia, i keď strom jeho poznania priniesol iba trpké plody. Najviac a najdlhšie sa učil u Schopenhauera. Vzťah Schopenhauer — Nietzsche je predmetom Matuškovho kritického záujmu. Ide o komplikovaný, mnohoznačný vzťah. Schopenhauer nie je len epizódou, púhou úvodnou kapitolou Nietzscheho filozofického myslenia. Vrhá svoj tieň i na to, čo je Nietzschemu najvlastnejšie. So schopenhauerovskými podfarbenými tvrdeniami sa stretávame v celom diele Nietzscheho a Matuška si dal za úlohu ukázať, kde a v akej forme. Výsledkom jeho pátrania a porovnávania je zistenie, že „Nietzsche je pôvodný i pri svojej častej nepôvodnosti, je ukážkou, koľko nepôvodnosti môže niekto uniesť a predsa byť pokladaný ešte za veľmi pôvodného, ba priam za typ exkluzívnej pôvodnosti“. [2, s. 123] Za to, že je osobnosťou „jedinečnou“ a nie „vypožičanou“, vďačí svojmu mysliteľskému štýlu, ako i svojráznemu spracovaniu aktuálnych alebo potenciálne aktuálnych tém, avšak nie menej aj ich publicisticky pôsobivej prezentácii vo forme ideologicky účinných filozofických hesiel. „Nech (je) akokoľvek: Nietzscheho výsledky nemožno prijať, no jeho rozbor „modernosti“, „dekadencie“ je skvelý výkon, ktorým sa inšpirovalo mnoho dynamitčikov. Aký výborný spojenec je Nietzsche v boji proti meštiactvu! V každom prípade ním aspoň bol.“ [3, s. 343]

Svätopluk Štúr sa s iracionalizmom prevažne nemeckého razenia filozoficky vyrovnal v prácach *Rozprava o živote a Nemecká vôľa k moci*. Uve-

dené diela charakterizuje to, že boli koncipované počas trvania 2. svetovej vojny a zverejnené krátko po jej skončení.¹

Nie náhodou sa o nemeckom iracionalizme písalo, rozmyšľalo a tuho diskutovalo práve krátko po skončení 2. svetovej vojny. Tak tomu bolo nielen u nás, ale i v ostatnej Európe. Po politickej a vojenskej porážke nemeckého nacizmu sa ukázala nevyhnutnosť kritického a teoretického vyporiadania sa s jeho filozofiou a ideológiou, bolo treba účinnou kritikou presvetliť myšlienky tých filozofov, ktoré nacionálny socializmus v Nemecku, či už právom alebo neprávom, potreboval a použil na „teoretické“ a pseudovedecké zdôvodnenie svojho svetonázoru. Často išlo o myšlienky a filozofie, ktoré svojou podstatou a výpoveďou neboli rýdzo nacistické, ale uľahčovali vznik, ba navodzovali ovzdušie prajúce „teórii“ nacizmu, do ktorého ideologickej výbavy boli nakoniec v takej či onakej podobe zaradené.

„Európa chorľavie zhruba v poslednom polstoročí nebezpečnou chorobou — píše Štúr roku 1940 v predslove *Rozpravy o živote* — iracionalizmom, a to hlavne razenia vitalistického“. Ide o chorobu, pokračuje autor, ktorá by mohla vyvrátiť z koreňov samé predpoklady celej novovekej civilizácie a kultúry. Štúr zdôrazňuje, že na Slovensku značná časť inteligencie tento dejinný proces vo svojej pravej podstate dosť dobre nepochopila, a preto si vytyčuje úlohu filozofického demaskovania tzv. filozofie života, ktorá, slovami autora, začína ako filozofia života a končí ako filozofia smrti.

Odkiaľ pochádza Štúrom konštatovaná choroba sužujúca Európu? Z du-

¹ Pôvodný názov *Nemeckej vôle k moci* bolo *Nemecké zvrátenie všetkých hodnôt*, plánované vydanie tohto diela po vojne sa neuskutočnilo.

cha. Kríza ducha či intelektu znamená konkrétne krízu inteligencie. Píše: „celá naša súčasná kríza inteligencie, nad ktorou sa tak mnohí a význační myslitelia boli nútení od I. svetovej vojny zamýšľať a varovne sa pozastavovať, nie je nič iného než jasnejšie alebo menej jasné uvedomovanie si našej sofistickej epochy, ktorá začala prevládzať prehodnocovanie všetkých hodnôt naozaj od samých základov a bez akejkolvek zodpovednosti intelektuálnej a vyústila koncom storočia 19. a v storočí našom v dravý vitalisticko-iracionálny prúd priamo protiintelektuálny, ktorý podomlel životnej výstavbe všetky správnejšie teoretické základy“. (4, s. 105—106)

Časť inteligencie zradila. Vzda sa rozumu a prepadla nerozumu. Spreneverila sa svojmu poslaniu, lebo sa zriekla humanizmu a vydala sa napospas vitálnym impulzom a vulgárnomaterialistickým potrebám. Tak by sme mohli charakterizovať tenor Štúrovho premýšľania nad krízou inteligencie. Štúr má na mysli buržoáznú inteligenciu. Termín „zrada“ však nedostatočným spôsobom charakterizuje jej existenčný rozvrat v krajinách, ktoré boli krízou kapitalistickej výroby najviac postihnuté, ako je Nemecko, jej beznádejný pokus o „záchranu“ v nerozume, jej dvojznačné bytie v kapitalizme, ktoré ju proletarizuje objektívne, nie však subjektívne.

Moderný iracionalizmus, ktorého ústredným motívom je vitalizmus, vyvodzuje Štúr z protikladu poznania a života, ktorý sa v buržoáznej filozofii začal prejavovať v 19. a vrcholil v prvej polovici 20. storočia. Kolízia života s poznaním je fažiskovým bodom filozofie života, „ktorá sa rozšírila do najširších vrstiev najmä v Nemecku, svojimi vjadnými vlnami zasahuje však v najrozličnejších formuláciách a dôsledkoch viac-menej celú Európu“. (4, s. 9)

Európa prechádza veľkou duchovnou krízou, píše Štúr. 19. storočie bolo obdobím veľkého rozmachu historických a prírodných vied, neobvyklého vzopätia kreatívnych a bádateľských síl v človeku. Kríza intelektu, ktorá sa začína črtáť na jeho sklonku, nie je krízou z nedostatku, ale z nadbytku. Človeka zmáha únava z nadbytku a nad nahromadeným intelektuálnym bohatstvom ho chytá bezradnosť. Závrat z objavenej, no ľudsky nezvládnutej „hojnosti“ reflektujú Nietzscheho aforizmy a metafory, ako i Bergsonove myšlienky. „Prírodné vedy druhej polovice minulého storočia nestačia pri všetkých svojich prenikavých úspechoch na úlohu, ktorú si vytýčili, totiž na jednotný výklad svetového diania, skutočnosť zostáva oveľa bohatšia a mnohotvárnejšia, než môžeme postihnúť jej nástrojmi, racionálnymi schémami.“ (4, s. 10) Kľúčovým faktorom v danej situácii zostáva to, že sklamanie nad jednotiacou silou poznania vedie nielen k odklonu od matematicko-prírodovedných postupov, ale k „úteku od rozumu“ a „strmhlav do náručia všetkému inštinktivnému, podvedomému, vitálnemu, a nedefinovateľnému“. (4, s. 10) Duchovná kríza teda znamená intelektuálnu bezradnosť a je povahy rýdzo noetickej. Vedie k barbarskému alebo biologickému prehodnoteniu všetkých hodnôt, ktoré otriasa základmi európskej kultúry. Nezapríčiňujú ju ani hospodárske, ani sociálne faktory, je imanentná, pochádza z ducha, ktorý sa sklamal v sebe samom. (4, s. 13) Duch však nie je metafyzickou entitou, ale sociálnopolitickou funkciou. Kríza ducha teda nie je otázkou noetiky a etiky, je otázkou spoločnosti a politiky.

Moderný iracionalizmus, ovplyvnený intuicizmom alebo biologizmom, či už špiritualistického alebo naturalistického charakteru, porušil, ako ho-

vorí Štúr, „životnú rovnováhu“. Nad kvalitou víťazí kvantita. Veľkým porazeným je európska inteligencia, ktorá nesplnila svoje intelektuálne poslanie byť vedúcou silou „národných spoločností“, byť tvorcom „hodnôt ideálnych a duchovných“, lebo „spoločenský život ľudstva neovládajú prírodné zákony, akokoľvek sme im tiež podrobení, ale predovšetkým vedúce idey, etické rovnako ako gangsterské, podľa toho, akým ideám spoločnosť v svojej väčšine túto vedúcu úlohu pririekne“. (4, s. 28) Tu Štúr zaujíma idealistické, buržoáznom demokratické stanovisko k inteligencii a prisudzuje jej nezávislú, akoby metafyzickú spoločenskú úlohu, ktorú nikdy nemala, lebo netvorí samostatnú triedu. Je producentom ideí a hodnôt, ale nie z vlastného popudu či dobrozdania. Produkuje na základe triedno-sociálnej „objednávky“, na výzvu spoločenského bytia.

Štúr sa domnieva, že riešenie problému života a sveta je späté so znalosťou podstaty toho, čo človek je. Táto znalosť — poznanie je nedostatočné. Výskum neživej hmoty disponuje náskokom nad biologickými vedami, čo je podľa jeho mienky „jednou z najväčších pohrôm, aké kedy postihli ľudstvo“. (4, s. 19) Situácia vo vede je taká, že kým v prvej polovici 19. stor. sa vedci pokúšali pochopiť celistvosť a jednotu života a sveta špekulatívne, v druhej polovici sa o to usilovali prírodovedecky. Oba prístupy viedli k pozoruhodným, avšak jednostranným a v konečnom dôsledku neuspokojivým výsledkom.

Človek je mierou všetkých vecí, tvrdí sa. Čím je však v skutočnosti? Čo všetko sa z tohto výroku vyvodilo, čo všetko sa ním zdôvodnilo! Štúr si uvedomuje, že „život sa vrství zdola“, no jeho vyššie články na nižšie redukovateľné, nemožno robiť teda to, čo uskutočňuje nemecká filozofia

života, ktorá sa dopustila zásadného omylu vtedy, keď zotrúvajú v náručí „materialisticko-biologických doktrín, položila hlavný dôraz na človeka živočícha, na jeho substrát vitálny a pozerala na jeho ďalšie a vyššie funkcie ako na javy odvodené, druhotné, ba bezprostrednú inštinktívnu vitalitu brzdiace a jej škodlivé“. (4, s. 30) Štúr správne postrehol dôležitú črtu nemeckej iracionalistickej filozofie spočívajúcu v biologizácii či zoologizácii človeka a spoločnosti, v neprípustnej extrapolácii a aplikácii zákonov platných v biológii na sociológiu. Ďalej a hlbšie však nepostrehol triedno-sociálne determinanty tejto neprípustnej extrapolácie, keďže myšlienkovú sústavu nemeckého biologizmu neanalyzuje vo vzťahu k triednemu bytiu nemeckej buržoázie.

Za vrcholnú koncepciu nemeckého biologisticky zahroteného iracionalizmu pokladá autor *Rozpravy o živote* nietzscheovskú koncepciu vôle k moci. Nemecký iracionalizmus analyzuje Štúr v diele, ktoré nazval *Nemecká vôľa k moci*. Ťažiskom tejto práce je kapitola zaoberajúca sa pôvodcom koncepcie vôle k moci. Predchádza jej kapitola stopujúca „vpád naturalizmu“ do nemeckej buržoáznej filozofie. Posledná kapitola zas sleduje proces sociálnej a politickej aplikácie myšlienky vôle k moci, ale predovšetkým jej spracovanie ideológmi nacistizmu. Kniha *Nemecká vôľa k moci* je, hovoriac slovami samého autora, „vojnovou prácou“ koncipovanou krátko pred 2. svetovou vojnou a počas jej trvania. Uvádza sa v nej a kriticky hodnotí výpoveď tej časti nemeckej buržoáznej filozofie, ktorá či už priamo alebo nepriamo, sčasti alebo celkovo pomáhala vytvárať nacistickú ideológiu. Štúr sa v práci obmedzuje prevažne na „doslovnú interpretáciu, pričom kritické hodnotenie vyplýva už z podania“.

Autor správne vidí niektoré špecifiká nemeckého historického vývinu, ktoré nesporne súvisia so vznikom a ustrojením nemeckého naturalisticky orientovaného iracionalizmu. Spomína odlišnosti v buržoáznom hnutí Francúzska a Nemecka, je mu zrejmé, že nemeckú buržoáziu a jej mysliteľov zamestnáva v prvej polovici 19. storočia predovšetkým otázka národného zjednotenia na úkor buržoáznodemokratického prestrojenia semifeudálneho politického systému, upadajúc pri tom do „mysticizmu minulosti“. „V Nemecku bol liberalizmus ako politická moc zdiskreditovaný“, uzatvára Štúr. (5, s. 22)

Abstraktný buržoázny ideál individuálnej slobody a rovnosti v Nemecku uplatnenie nenašiel, alebo inými slovami, stál na veľmi vratkých nohách a prevahu nad ním postupne začala nadobúdať mýtni opradená predstava národa („Volku“) a rasy.

Zakladateľom a najvplyvnejším predstaviteľom nemeckej filozofie života, ktorej jadrom je protiklad života poznania, je Friedrich Nietzsche. Nietzsche je formulátorom téz „noetického nihilizmu“. Poznanie je nemožné, pravda sa nájsť nedá. Čo sa všeobecne pokladá za poznanie, za pravdu, je púha lož, ilúzia, avšak pre život nepostrádateľná. Poznanie či pravda nie sú ničím iným než užitočnými lžami. Nie otázka poznania, ale otázka jeho hodnoty pre život je dôležitá. Život nie je vôľou k pravde, život je vôľou k moci. Vôľa k pravde je prostriedkom vôle k moci, píše Štúr. Pojem poznania treba chápať striktne antropogeneticky a biologicky. Život sa zakladá nie na poznaní, ale na fyziológii. Doterajšie hodnoty diktovala fyziológia chorého života, tak znie Nietzscheho poznatok. Prichádza doba ich „prehodnotenia“.

U Nietzscheho vystupuje vôľa k moci len v individuách, u jeho pokračo-

vateľa a domýšľateľa Alexandra Tilleho, autora Von Darwin zu Nietzsche, nielen v nich, ale aj v kolektívoch. Vôľa k moci sa kolektivizuje. Štúr správne vidí a presvedčivo dokazuje, že „nacionalizácia“ vôle k moci je rozhodujúcim krokom k reakčnej ideológii národa („Volku“) a rasy a k jej pseudovedeckej prezentácii v Chamberlainovom a Rosenbergovom diele.

Zatiaľ sme sledovali kritiku nemeckého iracionalizmu u troch kritikov: Igora Hrušovského, Alexandra Matušku a Svätopluka Štúra. Ich kritika je síce ako celok jednoznačne antiiracionalistická, avšak každá má osobitosti, ktoré hodno, ba treba spomenúť.

Hrušovský a Štúr boli filozofi, Matuška bol filozoficky vzdelaným literátom, kritikom, esejistom a publicistom. Z jeho profesionálneho zameralia vyplýva i jeho prístup k veci nemeckého iracionalizmu i jej kritické uchopenie štylistickými prostriedkami eseje a duchapľnej poznámky. Za terč svojej kritiky si právom zvolil dielo básnika-filozofa Friedricha Nietzscheho a na ňom si vyskúšal ostrie svojho pera i mysle. Vo svojich glosách a kritických poznámkach na tému Nietzsche a nietzscheizmus upozorňuje na nejednoliatosť jeho filozofického odkazu, vidí v ňom skvelého analytika dekadencie a spomína, akým dobrým spojencom v boji proti meštiactvu Nietzsche je, alebo aspoň bol. Tu sa však treba pristaviť a citlivo diferencovať. Nietzscheho filozofovanie má naozaj protimeštiacke zameranie. To však neznamená, že je nemeštiacke. Nietzscheho filozofia je paradoxnou protimeštiackou filozofiou, ktorá napriek všetkej kritike meštiactva predsa len meštiackou a predovšetkým dekadentne meštiackou filozofiou zostáva. A to je jej špecifikum. Preto nekatalyzovala prechod časti nemeckej buržoáznej inteligencie nespokojnej s kapitalizmom na triedne pozície pro-

letariátu, ako to mylne predpokladal Franz Mehring, ale naopak, sociálno-politicky ju dezorientovala a ideologicky ju poplietla.

Igor Hrušovský svojím príspevkom do Prúdov roku 1933 kriticky reagoval na iracionalizáciu pracovných metód „oficiálnej filozofie“ vtedajšieho Nemecka a na pseudovedecký charakter ich výsledkov. Zdôraznil, že zdroj biedy nemeckej iracionalistickej filozofie sa nachádza v sociálno-ekonomickej oblasti, v kríze hospodárskej i spoločenskej. Hrušovský v kritike nemeckého iracionalizmu sleduje výlučne aspekt gnozeologický.

Na celistvejšiu kritiku nemeckej iracionalistickej filozofie sa podujal v rokoch vojny a tesne po nej Svätopluk Štúr. Jeho kritika kombinuje aspekt gnozeologický a etický, avšak viacmenej mu uniká aspekt sociálno-politický. V imanentne filozofickom rámci Štúr výstižne kritizuje biologisticke či naturalisticky zahrotenú nemeckú filozofiu života, keď konštatuje „biologizmus — ... nie azda Darwin a biológia ako veda, ale dôsledky nesprávne z nich vyvodzované — dostáva sa do centra samého diania a ako náuka o živote neoprávnene rozširuje čisto prírodovedecký, biologický pojem na celú životnú oblasť, stávajúc sa tak diktátorom života a udeľujúc mu svoje normy“. (5, s. 136) Otázka, kde boli spoločenské korene neprípustných extrapolácií biologických zákonitostí a poznatkov na oblasť spoločenského diania a ich sceľenia do rámca ahumanistického svetonázoru, zostáva nezodpovedaná. Duchovná kríza, ktorej poznávacou značkou je „iracionalizmus vitalistického razenia“, nepochádza z ducha, nevyplýva z anarchie a dezorganizácie poznávacích schopností človeka, je iba v odvodenom zmysle noetickej povahy, pretože je predovšetkým spoločenskej povahy, vzniká ako sprievod-

ný jav krízy spoločnosti a jej ekonomickej štruktúry. Štúrova interpretácia nemeckého iracionalizmu všeobecne a najmä filozofie života má isté idealistické akcenty najmä tam, kde preceňuje význam ideí a podceňuje význam materiálnych faktorov. Vcelku však, zväžiac všetky argumenty za a proti, nemožno poprieť, že Svätopluk Štúr, i keď v zásadných otázkach zotrval na stanovisku masarykovsky podfarbeného idealizmu, mal u nás po skončení 2. svetovej vojny svojím jednoznačným antifašistickým a antiklerikálnym postojom pozitívnu úlohu tak filozoficky, ako i sociálne.

Jednako však ani jedna z doteraz uvedených kritik, i keď parciálne výstižných, nie je marxistická. Postrádajú prvok triedno-sociálnej analýzy myšlienkového sústavy nemeckého iracionalizmu z historickej perspektívy marxistického chápania vývinu dejín. Najbližšie je I. Hrušovský, najvzdialenejší je S. Štúr. Nestačí konštatovať biologizmus ako bázu nemeckého iracionalizmu, získanú neprípustnou extrapoláciou poznatkov z oblasti biológie tam, kde treba predovšetkým analyzovať ideologickú funkciu biologizmu ako základného stavebného kameňa svetonázorových doktrín nemeckej buržoázie danej doby. Takisto nestačí kritika Nietzscheho len z hľadiska „pôvodnosti“ či „noetického nihilizmu“, keď ide o poznanie, že bol dekadentným intelektuálom, formulujúcim krédo ahumanistickej filozofie, negujúcej „korigovateľnosť bytia“.

S marxistickou kritikou Nietzscheho, ale i Spenglera a nemeckého iracionalizmu všeobecne, sa stretneme v povojnových prácach akademika A. Siráckeho. Máme na mysli diela *Umierajúca civilizácia* a *Kultúra a mravnosť*,² ktoré vyšli v rokoch 1946 a 1949. Sú širšie koncipované, nejde v nich predovšetkým len o kritiku nemeckého iracionalizmu, pretože sú

zamerané na celkovú a zásadnú kritiku buržoáznej idealistickej a idealizujúcej interpretácie kultúry, ako i explikáciu marxistickej koncepcie kultúry.

V *Umierajúcej civilizácii* sa Sirácky podujal analyzovať z marxistických pozícií fenomén krízy buržoáznej spoločnosti a jej kultúry. Myšlienkový chaos buržoáznej kultúry je dokladom rozpornosti buržoáznej spoločnosti, buržoáznej politiky a buržoázneho hospodárstva. Sirácky konštatuje, že „rozpoltenosť západnej kultúry (v praxi, vo výrobe krajná racionalizácia, technika, veda — v teórii, ideológii mystika, iracionalita, idealizmus) sa prejavuje v ... krízach ekonomických, sociálnych, politických a ideových“. (6, s. 50) Tým vystíhol základnú dilemu kapitalistického systému: nemožnosť sociálne progresívneho a spravodlivého využitia jeho vyspelej materiálno-technickej základne.

Pravda, kríza kapitalistickej spoločnosti a jej kultúry neunikla pozornosti buržoáznych teoretikov, filozofov, sociológov a tzv. krízových manažérov. Ako príklad poslúži Spengler, autor dvojzväzkového diela *Zánik Západu*, ktoré vzniklo počas 1. svetovej vojny. Sirácky kritizuje a zamietá spenglerovskú, biologickú koncepciu kultúry a jej vývinových cyklov. Odmietá hovoriť „o kultúre ako o organizme“. (6, s. 17) Krízu západnej kultúry nemožno zdôvodňovať zákonmi platiacimi v biológii, ako ju nemožno riešiť ani prostriedkami odvodenými zo zoológie. Človek nie je zviera a medzi človekom a zvieratom je kvalitatívny rozdiel. (6, s. 16)

Nietzscheho Sirácky uvádza ako predstaviteľa „chorobného idealizmu“ (7, s. 79) a spomína ho v súvislosti s analýzou nemeckého buržoázneho

nacionalizmu. Sleduje nitky, ktoré viažu autora *Zaratustru* a *Vôle k moci* k ideológii hitlerovsko-rosenberského „supernacionalizmu“. Špecifikum nemeckého pojmu národ, ktorý sa definuje „v zmysle mysticko-nábožensko-biologickým“, nachádza vo vzťahu „so zvláštnym vývojom pomerov a ducha v Nemecku, najmä po napoleonovských vojnách“. (6, s. 78) Uzatvára, že Nietzsche filozoficky a eticky podložil nemeckú pseudonáuku ... o národe „*übermenschov*“. (6, s. 76)

Osobitnú pozornosť venuje Sirácky marxistickej analýze fašistickej „kultúry“, filozofie a ideológie. (7, s. 109 — 116) Nemecký fašizmus či nacizmus je ideológiou úpadkového kapitalizmu. Jeho hlavné princípy: „krv (rasa), pôda (štát) a moc (povinnosť)“ sa formujú na pozadí „preexponovaného negativistického nacionalizmu“, „sociálneho darwinizmu“ a „nietzscheovského rasizmu a imoralizmu“. (7, s. 110) Nacizmus je ideológiou nemeckej buržoázie, ktorá zamýšľala riešiť svoju krízu imperialistickou, expanzívnu vojnu, imaginovanou ako „súmrak bohov“. „V tom bola podstata vecí a „mýtus krvi“, „zákon cti“ a „božská podstata človeka“, to bola iba idealistická maska“ (7, s. 115), píše Sirácky a pokračuje, „teóriou krvi, pôdy, povinnosti“, vierou v „božskú podstatu nadržas, presvedčením o „nevyhnutnosti osudu“, o „poslaní“ atď. ... (bolo) ospravedlnené násilie, upotrebenie všetkých vhodných prostriedkov na dosiahnutie cieľa i vojny samej. Národ s „poslaním“ alebo „vyššia rasa“ má právo podmaniť si „menejcenné“ národy a rasy a vojna, vedúca k tomuto cieľu, nie je lúpežou, ale „plnením si povinnosti“. (7, s. 116)

Nacizmus bol produktom všeobecnej krízy kapitalistického systému vo sve-

² Kultúra a mravnosť obsahuje Siráckeho Kritiku Štúrovho idealistického stanoviska (7, s. 66).

te, ale osobitne v Nemecku, uzatvára Sirácky. Fenomén nacistickej ideológie a nemeckého iracionalizmu analyzoval marxisticky v jeho sociálno-politickej podmienenosti krízou buržoázie [hlavne nemeckej] a v súvislosti s tradičným idealistickým, prínajmenšom k idealizmu tendujúcim, s realitou „nevyrovnaným“ svetonázorom buržoázie v Nemecku. Na záver možno konštatovať, že akademik Sirácky

ako prvý v slovenskej filozofickej spisbe pristúpil ku kritike nemeckého iracionalizmu zo stanoviska marxistickej filozofie. Dialektickomaterialistickou metódou prekročil úzky rámec imanentno-filozofickej kritiky, a tak odhalil nielen triedno-sociálne korene iracionalistickej filozofie v Nemecku, ale aj jej reakčný, historicky úpadkový charakter.

LITERATÚRA

1. HRUŠOVSKÝ, I.: Na okraj súčasnej nemeckej filozofie. In: Prúdy. Bratislava 1933 [XVII], s. 442—8.
2. MATUŠKA, A.: Profily. Bratislava 1946.
3. MATUŠKA, A.: Za a proti. 1. zv. Bratislava 1975.
4. ŠTÚR, S.: Rozprava o živote. Bratislava 1946.
5. ŠTÚR, S.: Nemecká vôľa k moci. Bratislava 1967.
6. SIRÁCKY, A.: Umierajúca civilizácia. Petrovec 1946.
7. SIRÁCKY, A.: Kultúra a mravnosť. Bratislava 1949.